

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра загальновійськових дисциплін

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«Безпека військової діяльності
(в тому числі безпека життєдіяльності, основи охорони праці)»**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський) рівень

Ступінь вищої освіти – магістр

Галузь знань – 08 «Право»

Спеціальність – 081 «Право»

Статус навчальної дисципліни – за вибором курсанта (студента)

Рік набору – 2021

Харків

2021

Робоча програма навчальної дисципліни «Безпека військової діяльності (в тому числі безпека життєдіяльності, основи охорони праці)» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право». Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2021. 31 с.

Розробник:

Дубовик Семен Олександрович – доцент кафедри загальновійськових дисциплін

**Затверджено на засіданні кафедри загальновійськових дисциплін
(протокол №13 від 22 червня 2021 року)**

**Оновлену редакцію (зі змінами та доповненнями) затверджено на засіданні
кафедри загальновійськових дисциплін
(протокол № 13 від 21 червня 2022 року).**

***Начальник кафедри* – Корольов Станіслав Сергійович, кандидат історичних наук, доцент.**

Зміст

1. Опис навчальної дисципліни	2
1.1. Мета та завдання навчальної дисципліни.	2
1.2. Статус навчальної дисципліни у структурі освітньо-професійної програми: за вибором курсанта (студента).	6
1.3. Пререквізити:	6
1.4. Кореквізити:	6
1.5. Постреквізити:	6
2. Очікувані результати навчання	7
3. Зміст програми навчальної дисципліни	10
4. Обсяг і структура навчальної дисципліни	17
5. Форми педагогічного контролю та засоби оцінювання результатів	19
6. Критерії оцінювання результатів навчання	19
7. Педагогічний контроль для здобувачів вищої	22
8. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни.....	24

1. Опис навчальної дисципліни

Робоча програма навчальної дисципліни «Безпека військової діяльності (в тому числі безпека життєдіяльності, основи охорони праці)» розроблена відповідно до освітньо-професійної програми «Право» другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» спеціалізації «Право». Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2021. 33 с.

Найменування показника	Галузь знань, спеціальність, рівень освіти	Дидактична структура навчальної дисципліни
		Денна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС -- 2,0	Галузь знань – 08 «Право» Спеціальність – 081 «Право» Рівень освіти – другий (магістерський)	За вибором курсанта (студента)
Кількість модулів – 2		Рік підготовки: 2021-2022
Загальна кількість годин – 60		Семестр 1-2
Тижневих годин: аудиторних – 2 самостійної роботи курсанта (студента) – 2		Лекції – 12 год. Практичні / семінарські заняття - 18 год. Самостійна робота - 30 год.
	Види контролю: поточний контроль; підсумковий контроль знань диференційований залік	

1.1. Мета та завдання навчальної дисципліни.

Мета навчальної дисципліни полягає у формуванні у майбутніх фахівців (магістрів) здатностей (компетентностей), знань, умінь і навичок для забезпечення ефективного управління охороною праці та поліпшення умов праці з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу та міжнародного досвіду, а також в усвідомленні нерозривної єдності успішної професійної

діяльності з обов'язковим дотриманням усіх вимог безпеки праці у конкретній галузі.

Завдання вивчення дисципліни передбачає забезпечення гарантії збереження здоров'я і працездатності військовослужбовців та працівників Збройних Сил України у виробничих умовах через ефективне управління охороною праці та формування відповідальності у посадових осіб і фахівців за колективну та власну безпеку.

Основними завданнями навчальної дисципліни «Безпека військової діяльності (в тому числі безпека життєдіяльності, основи охорони праці)» є: надати курсантам (студентам) знання :

- законодавчих, нормативно-правових, інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних основ забезпечення безпечної життєдіяльності;
- сучасних проблем і головних завдань безпечної життєдіяльності;
- методів попередження, локалізації та ліквідації НС;
- стану питань безпеки життєдіяльності у відповідності з напрямками підготовки для вирішення професійних завдань, пов'язаних із гарантуванням збереження життя та здоров'я персоналу об'єктів господарювання в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій; джерела небезпеки в діяльності підрозділів при виконанні завдань бойової підготовки, при підготовці військ (сил) до бойових дій та в ході бойових дій (ПА).
- суть поняття СУОПГ, підсистеми СУОПГ, структурна схема побудови СУОПГ, обов'язки командування щодо створення і забезпечення функціонування СУОПГ, служба охорони праці в СУОПГ, роль, права, функціональні обов'язки кожного працівника в СУОПГ військової частини, галузі, участь трудового колективу в системі управління охороною праці, СУОП, місце в ній комісії з охорони праці, роль громадських об'єднань в СУОПГ, органи державного нагляду за охороною праці в СУОПГ.
- аналіз умов праці у галузі за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового

процесу. Розслідування нещасних випадків та аварій. Вимоги Закону України “Про охорону праці” щодо розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій. Положення про порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві. Порядок розслідування та обліку нещасних випадків. Положення про розслідування та облік випадків та інцидентів невиробничого характеру.

– фактори пожежної небезпеки галузевих об’єктів, причини пожеж на галузевих об’єктах – реальні і імовірні, категорії та класи вибухонебезпечності галузевих об’єктів (їх приміщень), заходи і засоби системи попередження пожеж на галузевих об’єктах, заходи і засоби системи протипожежного захисту галузевих об’єктів, складові системи організаційних протипожежних заходів у галузі.

А також сформувати у курсантів (студентів) уміння і практичні навички:

– аналізувати механізми впливу небезпек на людину, визначати характер взаємодії організму людини з небезпеками середовища існування з урахуванням специфіки механізму токсичної дії небезпечних речовин, енергетичного впливу та комбінованої дії уражаючих факторів;

– оцінювати будь-яке середовище перебування з позиції особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства, а також та виробниче середовище на відповідність умов запобігання виникнення та розвитку небезпечних та надзвичайних ситуацій;

– проводити моніторинг небезпечних ситуацій на основі сучасних досягнень в сфері безпеки життєдіяльності, орієнтуватися в основних методах і системах забезпечення безпеки;

– обґрунтовувати вибір та забезпечувати виконання у повному обсязі заходів з колективної та особистої безпеки, приймати рішення щодо забезпечення безпеки в межах своїх повноважень;

– надавати допомогу та консультації з практичних питань безпеки життєдіяльності та захисту у надзвичайних ситуаціях.

- досвід оцінювання небезпечних і шкідливих чинників та їх впливу на здоров'я людини;

- досвід оцінювання уражаючих факторів під час небезпечних і надзвичайних ситуацій та їх впливу на здоров'я людини і стан об'єкту господарювання;

- надання першої долікарської допомоги

- визначити клас умов праці за показниками шкідливості та небезпечності за окремими факторами виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу. Визначити клас умов праці за показниками шкідливості та небезпечності умов праці при комплексній дії декількох факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу. Визначити першочергові заходи і засоби поліпшення стану виробничого середовища для умов галузі. Розробити пропозиції щодо зниження тяжкості робіт в умовах галузі.

- оцінити динаміку ефективності функціонування СУОПГ, обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення СУОПГ, обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення структури і функціонування СУОПГ підприємства, його підрозділу, проконтролювати дотримання вимог з питань охорони праці; навчання працівників підприємства з питань охорони праці, сформулювати вимоги до системи управління охороною праці щодо конкретного підприємства галузі чи цього підрозділу

- визначити першочергові напрями робіт щодо профілактики виробничого травматизму у галузі. Визначити першочергові заходи щодо попередження виробничого травматизму у галузі.

- визначити фактори пожежної небезпеки галузевих об'єктів. Визначити тип і кількість первинних засобів гасіння пожежі. Визначити вимоги щодо стаціонарних засобів гасіння пожежі.

Ознайомити:

- з показниками ефективності функціонування СУОПГ, динамікою ефективності функціонування СУОПГ, можливими показниками ефективності.
- з методикою визначення гігієнічного класу робіт за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу.
- з професійними захворюваннями, що спричинені виробничими факторами в галузі.
- з методикою визначення категорії і класу вибухо-пожежної небезпеки щодо галузевих об'єктів.

1.2. Статус навчальної дисципліни у структурі освітньо-професійної програми: за вибором курсанта (студента).

1.3. Пререквізити:

«Трудове право», «Військова педагогіка та психологія», «Правова робота у Збройних Силах України», «Військова топографія», «Радіаційний, хімічний та біологічний захист підрозділів», «Стрілецька зброя та вогнева підготовка», «Бойова система виживання воїнів (у тому числі військово-медична допомога)».

1.4. Кореквізити:

«Основи військового управління (у т.ч. штабні процедури НАТО)».

1.5. Постреквізити: -

2. Очікувані результати навчання

У результаті засвоєння навчальної дисципліни здобувай вищої освіти повинен демонструвати такі результати навчання:

РН НД 1.1.	- демонструвати культуру безпеки і ризик-орієнтоване мислення, при якому питання безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності;
РН НД 1.2.	- інтерпритувати сучасні проблеми і головні завдання безпеки життєдіяльності та визначити коло питань, в межах своїх обов'язків, що можуть виникати з урахуванням ризику небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах;
РН НД 1.3.	- оцінювати середовище перебування щодо особистої безпеки, безпеки колективу, провести моніторинг небезпечних ситуацій та обґрунтувати головні підходи та засоби збереження життя, здоров'я та захисту військовослужбовців та працівників в умовах загрози і виникнення небезпечних та надзвичайних ситуацій;
РН НД 1.4.	- визначати характер взаємодії організму людини з небезпеками середовища існування з урахуванням специфіки механізму токсичної дії небезпечних речовин, енергетичного впливу та комбінованої дії уражальних факторів;
РН НД 1.5.	- застосовувати знання організаційно-правових заходів забезпечення безпечної життєдіяльності та вміння обґрунтувати та забезпечити виконання у повному обсязі заходів з колективної та особистої безпеки;
РН НД 2.1.	- здатність обґрунтування впровадження організаційних і технічних заходів з метою поліпшення безпеки праці;
РН НД 2.2.	- здатність застосування положень законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці при виконанні виробничих та управлінських функцій;
РН НД 2.3.	- здійснювати контроль та консультації проведення розслідування нещасних випадків, аварій та професійних захворювань;
РН НД 2.4.	- надавати юридичну допомогу при проведенні розслідування та ведення обліку нещасних випадків;
РН НД 2.5.	- погоджувати накази за матеріалами розслідування щодо усунення причин, що призвели до нещасних випадків;
РН НД 2.6.	- контролювати виконання вимог нормативно-правових актів з охорони праці щодо дотриманням працюючими установлених вимог безпеки при експлуатації машин, механізмів, іншого устаткування та при користуванні засобами захисту;
РН НД 2.7.	- контролювати відповідність вимогам державних міжгалузевих та галузевих нормативних актів про охорону праці щодо технічних умов на засоби індивідуального захисту, що надходять у військову частину;
РН НД 2.8.	- здійснювати консультації працівників з юридичних питань безпеки праці;
РН НД 2.9.	- надавати юридичну допомогу працівникам військової частини про виконання заходів з питань охорони праці, що передбачені в колективному договорі;
РН НД 2.10.	- визначати та контролювати опрацювання у відповідності до керівних

	документів перелік робіт з підвищеною небезпекою, що проводяться військовою частиною;
РН НД 2.11.	- визначати та контролювати опрацювання у відповідності до керівних документів перелік професій, які дають право на безкоштовне отримання спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту;
РН НД 2.12.	- надавати юридичну допомогу при розробці та перегляді правил, положень, інструкцій та інших нормативних актів про охорону праці, що діють в межах військової частини та правил виконання робіт і поведінки працівників на території, у виробничих приміщеннях, на будівельних майданчиках та робочих місцях у відповідності до нормативно-правових актів;
РН НД 2.13.	- консультувати та узгоджувати зміст розробок методичного забезпечення і проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці.
РН НД 2.14.	- перевіряти на юридичну грамотність проекти наказів щодо організації роботи з охорони праці, стажування та звільнення від проходження стажування осіб, які приймаються на роботу чи переміщуються на інше робоче місце;
РН НД 2.15.	- обґрунтовувати пропозиції командира які подаються вищому командуванню щодо зменшення чи припинення надання пільг за роботу у шкідливих умовах праці у випадку зниження (усунення) шкідливості робіт або клопотати про розширення відповідних пільг;
РН НД 2.16.	- перевіряти на юридичну грамотність проекти наказів з переліком посад і професій, зайнятість в яких дає право на додаткову відпустку чи скорочений робочий день у зв'язку зі шкідливими умовами праці;
РН НД 2.17.	- здійснювати аналіз причин нещасних випадків, що трапились у військовій частині, та пропонувати необхідні заходи щодо їх профілактики;
РН НД 2.18.	- розробляти та пропонувати рішення командира щодо скарг і заяв працівників з питань охорони праці, аналізувати причини їх виникнення;
РН НД 2.19.	- консультувати керівний склад військової частини щодо розробки навчально-методичних матеріалів та нормативних документів охорони праці, що діють у межах військової частини;
РН НД 2.20.	- здатність поставити завдання та організувати наукові дослідження з визначення професійних, виробничих ризиків, загроз на робочих місцях та демонструвати готовність застосовувати сучасні методи дослідження і аналізу ризиків, загроз і небезпек
РН НД 2.21.	- досліджувати ефективність розподілу функцій, обов'язків і повноважень з охорони праці у підрозділі (виробничому колективі);

Викладання навчальної дисципліни забезпечує формування у здобувача вищої освіти загальних і спеціальних компетентностей та досягнення результатів навчання, визначених стандартом вищої освіти відповідної спеціальності та освітньо-професійною програмою «Право», а саме:

Загальних компетентностей:

ЗК 3 Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел

ЗК 7 Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК 1.6. Здатність до безпосередньої самоосвіти та самовдосконалення.

Спеціальних компетентностей:

СК 3 Здатність аналізувати та оцінювати вплив Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи та правозастосування в Україні.

СК 4 Здатність оцінювати взаємодію міжнародного права та міжнародних правових систем з правовою системою України.

СК 10 Здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також розуміння особливостей практики їх застосування

СК 13 Здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією.

СК 1.2. Здатність демонструвати знання й розуміння правових систем в умовах глобалізації.

СК 1.6 Здатність демонструвати знання юридичної техніки та її прикладних аспектів (правотворчості, законодавчої техніки, техніки створення корпоративних актів, юридичних документів, систематизації юридичних актів, юридичного письма та юридичної термінології тощо).

СК 1.9*** Уміння керувати підлеглими на основі авторитету та лідерства військового командування, застосовуючи процедури і стандарти НАТО в мирний та воєнний час.

Програмних результатів навчання:

ПРН 14. Обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування

ПРН 16. Брати продуктивну участь у розробці проектів нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини.

ПРН 17. Інтегрувати необхідні знання та розв'язувати складні задачі правозастосування у різних сферах професійної діяльності

ПРН 1.4. Характеризувати особливості інноваційної діяльності та інноваційного менеджменту у правовій сфері.

3. Зміст програми навчальної дисципліни

Модуль 1. Безпека життєдіяльності підрозділів (у т. ч. безпека життєдіяльності)

Категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності, таксономія небезпек. Модель життєдіяльності людини. Головні визначення – безпека, загроза, небезпека, надзвичайна ситуація, ризик. Безпека людини, суспільства, національна безпека. Культура безпеки як елемент загальної культури, що реалізує захисну функцію людства. Аксиоми безпеки життєдіяльності. Методологічні основи безпеки життєдіяльності. Системний підхід у безпеці життєдіяльності. Таксономія, ідентифікація та квантифікація небезпек. Види небезпек. Критерії переходу небезпечної події у НС, одиниці виміру показників класифікаційної ознаки НС та їхні порогові значення у природному середовищі, виробничій, транспортній та інших сферах життєдіяльності. Класифікація небезпек.

Ризик як кількісна оцінка небезпек. Застосування ризик орієнтованого підходу для побудови імовірнісних структурно-логічних моделей виникнення та розвитку НС. Ризик, як кількісна оцінка небезпек. Загальний аналіз ризику і проблем безпеки складних систем. Концепція прийняттого ризику. Управління безпекою через порівняння витрат та отриманих вигод від зниження ризику. Головні етапи кількісного аналізу та оцінки ризику. Методичні підходи до визначення ризику. Ідентифікація ризику. Розробка ризик-стратегії з метою

зниження вірогідності реалізації ризику і мінімізації можливих негативних наслідків. Вибір методів (відмова від ризиків, зниження, передача і ухвалення) та інструментів управління виявленим ризиком.

Небезпеки, що ведуть до надзвичайних ситуацій та заходи зменшення їх наслідків. Природні загрози та характер їхніх проявів і дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки. Характеристика небезпечних геологічних процесів і явищ. Вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки та навколишнє середовище. Негативний вплив на життєдіяльність людей та функціонування об'єктів економіки в умовах проявів вражаючих факторів небезпечних метеорологічних явищ. Небезпечні гідрологічні процеси і явища. Вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та наслідки. Пожежі у природних екосистемах (ландшафтна, лісова, степова, торф'яна пожежа). Вражаючі фактори природних пожеж, характер їхніх проявів та наслідки. Біологічні небезпеки. Вражаючі фактори біологічної дії. Загальна характеристика особливо небезпечних хвороб (холера, сибірка, чума та ін.). Інфекційні захворювання тварин і рослин.

Техногенні небезпеки та їхні наслідки. Класифікація, номенклатура і одиниці виміру вражаючих факторів фізичної та хімічної дії джерел техногенних небезпек. Промислові аварії, катастрофи та їхні наслідки. Рівні виробничих аварій в залежності від їхнього масштабу. Небезпечні події на транспорті та аварії на транспортних комунікаціях. Вимоги до транспортування небезпечних речовин. Маркування небезпечних вантажів з небезпечними речовинами. Небезпечні для людини фактори пожежі. Вибух. Фактори техногенних вибухів, що призводять до ураження людей, руйнування будівель, споруд, технічного устаткування і забруднення навколишнього середовища. Класифікація об'єктів за їхньою пожежовибухонебезпекою. Показники пожежовибухонебезпеки речовин і матеріалів. Основи забезпечення пожежної безпеки Класифікація небезпечних хімічних речовин за ступенем токсичності,

здатності до горіння, впливом на організм людини. Характеристика класів небезпеки згідно із ступенем їхньої дії на організм людини.

Радіація. Наслідки її впливу на навколишнє середовище, життя та здоров'я людей. Джерела радіації та одиниці її вимірювання. Класифікація радіаційних аварій за характером дії і масштабами. Фази аварій та фактори радіаційного впливу на людину. Механізм дії іонізуючих випромінювань на тканини організму. Ознаки радіаційного ураження.

Соціально-політичні небезпеки, їхні види та характеристики. Соціальні та психологічні фактори ризику. Поведінкові реакції населення у НС. Глобальні проблеми людства. Соціально-політичні конфлікти з використанням звичайної зброї та засобів масового ураження. Види тероризму, його первинні, вторинні та каскадні вражаючі фактори; збройні напади, захоплення й утримання об'єктів державного значення; встановлення вибухового пристрою у багатолюдному місці, установі (організації, підприємстві), викрадання зброї та небезпечних речовин з об'єктів їхнього зберігання, використання, перероблення або під час транспортування. Класифікація об'єктів щодо забезпечення захисту від терористичних дій. Аналіз аварійних ситуацій під час технологічного тероризму. Антитерористичні критерії оцінки уразливості та підвищення стійкості роботи об'єктів підвищеної небезпеки. Сучасні інформаційні технології та безпека життєдіяльності людини. Особливості впливу інформаційного чинника на здоров'я людини та безпеку суспільства. Соціальні фактори, що впливають на життя та здоров'я людини. Корупція і криміналізація суспільства. Маніпуляція свідомістю. Розрив у рівні забезпечення життя між різними прошарками населення. Шкідливі звички, соціальні хвороби та їхня профілактика. Алкоголізм та наркоманія. Зростання злочинності як фактор небезпеки. Види злочинних посягань на людину. Поняття та різновиди натовпу. Поводження людини в натовпі. Фактори, що стійко або тимчасово підвищують індивідуальну імовірність наразитись на небезпеку. Психологічна надійність людини та її роль у забезпеченні безпеки. Захисні властивості людського організму. Види поведінки людини та її

психічна діяльність: психічні процеси, стани, властивості. Поняття про психоемоційні напруження (стрес). Види напруження. Психотипи за реакцією людей на небезпеку. Частота змін стресових станів у людей, що знаходяться в районі НС.

Надзвичайні ситуації. Менеджмент безпеки. Правове забезпечення та організаційно-функціональна структура захисту населення та територій у надзвичайній ситуації. Ідентифікація небезпек та оцінка рівня ризику. Декларування промислової безпеки, ліцензування діяльності об'єктів та страхування відповідальності за завдану шкоду. Технологія прийняття управлінських рішень. Безпека життєдіяльності в умовах надзвичайної ситуації. Інформація про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації, поведінка та дії в цих умовах. Оперативне управління за умов надзвичайної ситуації. Пункти управління в надзвичайній ситуації. Сили і засоби постійної готовності та ліквідації надзвичайних ситуацій. Організація ліквідації надзвичайних ситуацій. Рятувальні та інші невідкладні роботи. Карантинні та інші санітарно-протиепідемічні заходи. Надання першої долікарської допомоги потерпілому. Перша долікарська допомога та загальні принципи її надання. Надання першої допомоги при враженні діяльності мозку, зупинці дихання та серцевої діяльності. Перша допомога при кровотечах та ушкодженнях м'яких тканин. Перша допомога при вивихах, розтягуваннях і розривах зв'язок та при переломах кісток. Долікарська допомога при термічних впливах та хімічних опіках. Допомога при отруєннях. Допомога при ураженні електричним струмом та блискавкою. Надання першої допомоги при утопленні.

Модуль 2. Безпека військової діяльності (в тому числі основи охорони праці)»

Основи охорони праці. Загальні питання охорони праці. Правові та організаційні основи охорони праці. Сучасний стан охорони праці в Україні та Європейському Союзі. Суб'єкти та об'єкти охорони праці. Основні терміни та визначення в галузі охорони праці. Конституційні засади охорони праці в

Україні. Законодавство України про охорону праці. Основні принципи державної політики України у галузі охорони праці. Гарантії прав працівників на охорону праці, пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці. Відповідальність посадових осіб і працівників за порушення законодавства про охорону праці. Нормативно-правові акти з охорони праці (НПАОП): визначення, основні вимоги та ознаки.

Міжнародні норми і законодавство України в галузі охорони праці.

Стан безпеки праці в світі й Україні. Соціальний діалог в Європейському Союзі й Україна. Основні принципи та впровадження соціальної відповідальності. Міжнародні організації в сфері охорони праці: МОП, МАГАТЕ, ВООЗ. Міжнародно-правові акти у сфері охорони праці. Нормативно-правові договори і охорона праці. Організація роботи з охорони праці в системі Міністерства оборони України. Положення про організацію охорони праці.

Законодавче регулювання управління охороною праці. Законодавство України про охорону праці. Закон України «Про охорону праці». Кодекс законів про працю України. Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. Нормативно-правові акти з охорони праці. Основні законодавчі та нормативно-правові акти, щодо управління охороною праці. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці (СУОП).

Система управління охороною праці в галузі, її складові та функціонування. Система управління охороною праці в галузі (СУОПГ) як складова системи управління охороною праці в державі та системи управління функціонуванням галузі в цілому. Місце і значення СУОПГ в системі управління функціонуванням галузі. Особливості структури системи управління охороною праці в галузі, складові СУОПГ: керівництво і служби охорони праці центральних органів управління галузі; інженерно-технічні працівники, трудові колективи і профспілки підприємств; нормативно-правова база щодо охорони праці у галузі; наукова база і фінансування охорони праці у

галузі. Функції складових СУОПГ, прямі і зворотні зв'язки, підготовка, передача, опрацювання інформації, опрацювання рішень. Система управління охороною праці на підприємстві (СУОПП) як підсистема СУОПГ, її складові, функціонування. Місце, роль, функціональні обов'язки керівництва підприємства і його служб, інженерно-технічних працівників, кожного працівника в системі управління охороною праці на підприємстві.

Алгоритм запровадження СУОП. Обов'язки посадових осіб військової частини з питань охорони праці. Особливості розробки інструкції з охорони праці у військовій частині.

Організація служби охорони праці на підприємстві. Навчання та перевірка знань з питань охорони праці на виробництві. Державне управління охороною праці. Державний нагляд, відомчий і громадський контроль за охороною праці на виробництві. Відповідальність за порушення НПА з ОП.

Основні завдання та функції служби охорони праці військової частини. Права посадових осіб служби охорони праці військової частини. Основні завдання та функції служби охорони праці органу військового управління. Організація роботи служби охорони праці.

Спеціальні розділи охорони праці в галузі професійної діяльності. Основи фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії. Основні поняття фізіології праці. Основні поняття гігієни праці. Основні поняття виробничої санітарії. Умови праці як соціально-економічна категорія. Класифікація факторів, які впливають на формування умов праці. Система елементів умов праці. Класифікація умов праці на виробництві. Санітарні норми та їх застосування для аналізу і поліпшення умов праці. Атестація робочих місць за умовами праці. Оцінювання стану умов праці. Засоби компенсації впливу на працівників несприятливих умов праці.

Особливості безпеки військової діяльності підрозділів у ході бойової підготовки. Заходи безпеки під час проведення занять з бойової підготовки. Заходи безпеки під час обслуговування озброєння і військової техніки. Правила поведіння з паливно-мастильними матеріалами. Заходи безпеки під час

поводження з отруйними і технічними рідинами. Заходи безпеки під час роботи на стаціонарних електроустановках.

Розслідування, облік і аналіз нещасних випадків професійних захворювань та аварій. Розслідування, реєстрація та облік нещасних випадків, професійних захворювань та аварій. Розслідування та облік нещасних випадків. Звітність та інформація про нещасні випадки, аналіз їх причин. Розслідування та облік професійних захворювань Розслідування та облік аварій. Склад комісій, терміни та матеріали розслідування, акт розслідування. Обов'язки роботодавця під час розслідування.

Алгоритм проведення спеціального розслідування. Особливості розслідування нещасних випадків у підрозділах (військових частинах).

Основні заходи пожежної профілактики на галузевих об'єктах.. Актуальність питань пожежної безпеки у галузі; статистика пожеж, втрати від пожеж. Основні терміни та визначення. Законодавча і нормативно-правова база пожежної безпеки. Сутність та види горіння. Зони та класи пожеж. Оцінка вибухопожежонебезпеки об'єкта. Системи забезпечення вибухопожежної безпеки об'єкта. Фактори пожежної небезпеки галузевих об'єктів, їх особливості та пожежонебезпечні властивості. Причини пожеж на галузевих об'єктах – реальні та вірогідні. Категорії вибухопожежонебезпечності галузевих об'єктів, розрахункове визначення категорій згідно ОНТП 24-86. Класи приміщень і зон галузевих об'єктів за ПУЕ.

Характерні порушення правил пожежної безпеки. Загальні заходи запобігання пожежам. Організація протипожежного захисту у військовій частині. Організація протипожежного захисту у військовій частині. Дії особового складу пожежної команди, чергового підрозділу під час виникнення пожежі. Розвідка пожежі. . Організація евакуації майна зі службових приміщень. Евакуація техніки. . Прийоми та способи застосування первинних засобів пожежогасіння.

4. Обсяг і структура навчальної дисципліни

№ п/п	Дата проведення (згідно розкладу)	Тематика навчального курсу	Обсяг у годинах			
			Усього	У тому числі		
				Лекції	Практичні заняття, семінарські заняття, колоквіум тощо	Самостійна робота
1.		Модуль 1. Безпека життєдіяльності підрозділів (у т. ч. безпека життєдіяльності)				
	1-2 тиждень	Тема 1. Категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності, таксономія небезпек.	8	2	2	4
	3-4 тиждень	Тема 2. Небезпеки, що ведуть до надзвичайних ситуацій та заходи зменшення їх наслідків.	8	2	2	4
	5 тиждень	Тема 3. Надзвичайні ситуації.	4		2	2
	6 тиждень	Колоквіум	4		2	2
		<i>Разом</i>	24	4	8	12
2.		Модуль 2 Безпека військової діяльності (в тому числі основи охорони праці)				
	7 тиждень	Тема 1. Основи охорони праці.	4	2		2
	8-9 тиждень	Тема 2. Міжнародні норми і законодавство України в галузі охорони праці.	8	2	2	4
	10-11 тиждень	Тема 3. Система управління охороною праці в галузі, її складові та функціонування.	8	2	2	4

№ п/п	Дата проведення (згідно розкладу)	Тематика навчального курсу	Обсяг у годинах			
			Усього	У тому числі		
				Лекції	Практичні заняття, семінарські заняття, колоквіум тощо	Самостійна робота
	12 тиждень	Тема 4. Спеціальні розділи охорони праці в галузі професійної діяльності.	4	2		2
	13 тиждень	Тема 5. Розслідування, облік і аналіз нещасних випадків, професійних захворювань та аварій	4		2	2
	14 тиждень	Тема 6. Основні заходи пожежної профілактики на галузевих об'єктах.	4		2	2
	15 тиждень	Колоквіум	4		2	2
		<i>Разом</i>	36	8	10	18
		Усього годин /кредитів ЄКТС	60/2,0	12	18	30

5. *Форми педагогічного контролю та засоби оцінювання результатів*

Формами контролю знань студентів є поточний та підсумковий контроль.

Видами поточного контролю знань здобувачів є усне опитування, письмовий контроль.

Поточний контроль знань має на меті перевірку рівня підготовки студента у вивченні поточного матеріалу.

Поточний контроль знань включає:

- контроль якості засвоєння студентами програмного матеріалу навчальної дисципліни на практичних заняттях із застосуванням таких засобів: усне, письмове або експрес-опитування, виконання тестових завдань, вирішення практичних завдань або задач, участь у роботі над кейсами, захист есе або реферату за ініціативи студента. У ході практичного заняття студент може отримати оцінку за чотирибальною шкалою (0, 3, 4, 5);

- контроль якості засвоєння студентами програмного матеріалу навчальної дисципліни, що проводиться наприкінці модулів у формі колоквиуму. Поточний контроль має на меті перевірку рівня підготовки студента у вивченні матеріалу.

Обов'язковою формою самостійної роботи студентів є підготовка індивідуальної підсумкової письмової роботи. Максимальна кількість балів за результатами захисту індивідуальної підсумкової письмової роботи – 20 балів.

Формою підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни є диференційований залік. Мінімальна кількість балів для отримання диференційованого заліку – 60.

Розподіл балів між формами організації освітнього процесу і видами контрольних заходів:

Поточний контроль		Самостійна робота курсантів (студентів)	Підсумков а оцінка знань
Модуль № 1	Модуль № 2		

п/з, с/з	колоквіум	п/з, с/з	колоквіум		
max 15	max 20	max 25	max 20	max 20	max 100

6. Критерії оцінювання результатів навчання

Вид контролю	Кількість балів	Критерії (за кожною з оцінок)
Поточний контроль на практичному занятті	Max 5	Відмінне засвоєння навчального матеріалу з теми, можливі окремі несуттєві недоліки.
	4	Добре засвоєння матеріалу з теми, але є окремі помилки.
	3	Задовільний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	Min 0	Незадовільний рівень засвоєння матеріалу
Колоквіум	Max 20	Відмінне засвоєння навчального матеріалу з тем, можливі окремі несуттєві недоліки.
	18	Результати опрацювання матеріалу високі, але незначна кількість несуттєвих помилок.
	16	Добре засвоєння матеріалу з тем, але є окремі помилки.
	14	Задовільний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	12	Мінімальні результати, достатні для отримання позитивної оцінки.
	Min 0	Незадовільний рівень засвоєння матеріалу
Індивідуальна підсумкова письмова робота	Max 20	Робота оформлена відповідно до вимог кафедри. Робота не містить методологічних помилок, є посилання на джерела та власні висновки. При захисті продемонстровані глибокі знання теми, а також доведеність висновків, позицій, класифікацій тощо.
	15	Робота оформлена відповідно до вимог кафедри. Робота містить незначні методологічні помилки, є посилання на джерела, є власні висновки. При захисті продемонстровані достатні знання теми, а також доведеність висновків, позицій, класифікацій тощо.
	10	Робота оформлена відповідно до вимог кафедри, але з незначними помилками. Робота містить методологічні та змістовні помилки, є посилання на джерела, є власні висновки. При захисті продемонстровані достатні знання теми, але виникли проблеми з аргументації окремих понять та суджень у роботі, доведеність висновків.

Вид контролю	Кількість балів	Критерії (за кожною з оцінок)
	5	Робота оформлена з помилками та порушеннями кафедральних вимог щодо форми роботи. Робота містить методологічні та змістовні помилки, використано недостатню кількість джерел для обґрунтування дослідження та висновків. При захисті виникли труднощі щодо розкриття змісту теми, наведення аргументів стосовно окремих положень роботи та обґрунтованості і доведеності висновків.
	Min 0	Робота оформлена неналежним чином, без посилання на джерела та містить методологічні помилки. При захисті автор роботи не може продемонструвати знання з обраної теми, навести аргументацію понять та здійснити аналіз інформації. Робота виконана з порушенням вимог академічної доброчесності.
Диференційований залік	100	1. Всебічне, систематичне і глибоке знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, у тому числі орієнтація в основних наукових доктринах і концепціях навчальної дисципліни. 2. Засвоєння основної та додаткової літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з навчальної дисципліни й використання отриманих знань у практичній роботі.
	90	1. Повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. 2. Засвоєння основної літератури та знайомство з додатковою літературою, рекомендованою кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.
<i>зараховано</i>	85	1. Достатньо повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, за відсутності у відповіді суттєвих помилок. 2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.
	75	1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією. 2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Помилки й суттєві неузгодженості у відповіді на заліку за наявності знань для їх самостійного усунення

Вид контролю	Кількість балів	Критерії (за кожною з оцінок)
		або за допомогою викладача.
	70	1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією. 2. Ознайомлення з основною літературою, рекомендованою кафедрою. 3. Помилки у відповіді на заліку за наявності знань для усунення найсуттєвіших помилок за допомогою викладача.
	60	1. Прогалини в знаннях з певних частин основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. 2. Наявність помилок у відповіді на питання на заліку.
<i>не зараховано</i>	55	1. Відсутність знань значної частини основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. 2. Неможливість продовжити навчання або здійснювати професійну діяльність без проходження повторного курсу з цієї дисципліни.

7. Педагогічний контроль для здобувачів вищої

Шкала підсумкового педагогічного контролю

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НЮАУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як	2	35 – 59

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100- бальною шкалою, що використовується в НЮАУ
	перекладати		
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1 – 34

8. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни

Нормативно-правові акти:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text
4. Закон України “Про колективні договори і угоди” від 01.07.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>
5. Закон України “Про охорону праці” від 14.10.1992 р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
6. Закон України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення"
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>
7. Закон України "Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань": від 14 січня 1998 р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-вр#Text>
8. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
9. Загальна декларація прав людини (1948 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
10. Конвенція МОП № 155 «Про безпеку і гігієну праці та виробниче середовище» (1981 р.)
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text
11. Конвенція МОП № 174 “Про запобігання великим промисловим аваріям” (1993 рік)
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_107#Text

12. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
13. ДСТУ 2272-2006 «Пожежна безпека. Терміни та визначення основних понять».
URL: https://kmdka.com/sites/default/files/files/dstu_2272_2006.pdf
14. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.).
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
15. Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97).
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0062282-97#Text>
16. Положення про Національну раду з питань безпечної життєдіяльності населення. ДНАОП 0.00-4.05-93.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-93-п#Text>
17. Наказ Міністра оборони України №20 від 28.01.1998р. “ Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці у військових частинах, військових навчальних закладах, установах, організаціях та на підприємствах Міністерства оборони України
18. Наказ МО України № 663 Про затвердження Положення про службу охорони праці у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України
19. Наказ МО України № 350 від 18.07.2018 «Про затвердження форм звітності з охорони праці та безпечного ведення робіт у Міністерстві оборони України та Збройних Силах».
20. Наказ МОЗ України N 248 від 08.04.2014 Про затвердження Державних санітарних норм та правил "Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу"
21. Наказ МОЗ України № 528 від 27.12.2001 «Про затвердження Гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу»
22. Наказ МОЗ України N 246 від 21.05.2007 Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій.

23. Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Збройних Сил України до виконання робіт (Затверджено наказом міністра оборони України 29.09.2014 № 688)
24. Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві (ПОСТАНОВА КМУ від 17.04.2019 р. № 337)
25. Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства. ДНАОП 0.00-4.09-93.
26. Типове положення про навчання з питань охорони праці. ДНАОП 0.00-4.12-99.
27. Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05(Затверджено Держнагляддохоронпраці України 26.01.2005 N 15)
28. Типове положення про роботу уповноважених трудових колективів. ДНАОП 0.00-4.11-93.
29. Типове положення про службу охорони праці. ДНАОП 0.00-4.21-93.

Основна література:

1. Безпека людини у сучасних умовах: Монографія / В.В. Березуцький, Н.Л. Березуцька, А.О. Богодист та ін.; За заг. ред. проф. В.В. Березуцького. – Харків: ФОП Мезіна В.В., 2018. – 208 с.
2. Березуцька Н.Л., Хондак І.І. Конспект лекцій з безпеки життєдіяльності/ Н.Л. Березуцька., І.І. Хондак –Харків.: ХНУРЕ. – 2018. – 180 с.
3. Березуцька Н.Л., Хондак І.І. Конспект лекцій з безпеки життєдіяльності/ Н.Л. Березуцька., І.І. Хондак –Харків.: ХНУРЕ. – 2018. – 180 с.
4. Березуцький В. В. Ризик орієнтований підхід в охороні праці / В. В. Березуцький. – [Б. м.] : LAP Lambert Academic Publishing, 2019. – 108 с.
5. Березуцький В.В. Екологія : навч. посіб. / В.В. Березуцький, Л.А. Васьковець, О.М. Древаль ; за ред. проф. В.В. Березуцького. – Х.: НТУ “ХПІ”, 2016. – 420 с.
6. Березуцький В.В. Екологія: навч. посіб./ В.В.Березуцький,

Л.А. Васьковець, О.М.Древаль; за ред. проф.. В.В.Березуцького. – Х.: НТУ «ХП», 2016. – 420 с.

7. Березуцький В.В. Небезпечні виробничі ризики та надійність: навч. посібник / В.В. Березуцький, М.І. Адаменко; Харківський політехнічний ін-т, нац. техн. ун-т. – Харків: ФОП Панов А.М., 2016. – 385 с.

8. Зеркалов Д. В. та ін. Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. / Д. В. Зеркалов, Т. Є. Луц, Н. Ф. Качинська, О. С. Ільчук, Н. П. Чиканова-Васильєва / За ред. Д. В. Зеркалова. – К.: Основа, 2014. – 364 с. Режим доступу URL: <http://www.zerkalov.kiev.ua/sites/default/files/bgd-2014.pdf>

9. Безпека життєдіяльності, основи охорони праці : навч.посіб. / О.П. Яворовський, В.М. Шевцова, В.І. Зенкіна та ін; за заг. ред О.П.Яворовського. – К. : ВСВ «Медицина», 2015. – 288с

10. Основи охорони праці : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Я.І. Бедрій. Вид. 4-те переробл. і допов. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. — 240 с.

11. Основи професійної безпеки та здоров'я людини : підручник / В. В. Березуцький [та ін.] ; під ред. проф. В. В. Березуцького. – Харків : НТУ “ХП”, 2018. – 553 с.

12. Охорона праці [З.М. Яремко, С.В. Тимошук, С.В. Писаревська та ін.]; за ред. З.М. Яремка. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 430 с

13. Охорона праці та цивільний захист. Конспект лекцій [Електронний ресурс] : навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра за спеціальністю 172 Телекомунікації та радіотехніка / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: Н. А. Праховнік, О. В. Землянська. – Електронні текстові данні (1 файл: 3,47 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. – 301 с.

14. Управління охороною праці : навчальний посібник для студентів спеціальності – «Цивільна безпека», освітньої програми «Охорона праці» / В.В. Березуцький. Харків : ФОП Панов А.М., 2021. 412 с.

Додаткова література:

1. Бржезицький В.О. Експериментальні дослідження електричного поля повітряної лінії електропередавання змінного струму класу 330 кВ / В.О. Бржезицький, В.М. Сулейманов, В.І. Хомініч. // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2016. – № 2. – С. 7–12.
2. Гвоздій С.П. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя та професійної діяльності: монографія/ С.П. Гвоздій. – Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2016. – 420 с.
3. Третьякова Л.Д. Способи удосконалення системи захисту працівників від впливу електромагнітного поля промислової частоти / Л.Д. Третьякова, Л.О. Мітюк // Вісник НТТУ «КПІ», серія «Гірництво». – 2017. – Вип. 32. – с. 93–102.
4. Уберман В. И. Приоритеты судебной экологической экспертизы и арбитражный эффект экологического контроля / В. И. Уберман // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. – Х. : Право, 2014. – Вип. 14. – С. 288–299.
5. Ризик-менеджмент використання обладнання та технологій : навч. посібник для студентів спеціальності 263 «Цивільна безпека», освітня програма «Охорона праці» / В.В. Березуцький. Харків : ФОП Панов А.М. 2020. 424 с.
6. Теоретичні та організаційно–методичні засади проектування освітньої діяльності навчально–методичних установ цивільного захисту / Колектив авт. Є. Ю. Литвиновський, В. В. Бегун, С. В. Гелдаш та ін. – Електронне мережеве видання. – Запоріжжя : Кругозір, 2016. – 230 с.

Інтернет-ресурси.

1. Офіційне інтернет-представництво Президента України <http://www.president.gov.ua/>.
2. Верховна Рада України <http://www.rada.kiev.ua/>.
3. Кабінет Міністрів України <http://www.kmu.gov.ua/>.

4. Міністерство екології та природних ресурсів України
<http://www.menr.gov.ua/>.
5. Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи
<http://www.mns.gov.ua/>.
6. Рада національної безпеки і оборони України <http://www.rainbow.gov.ua/>.
7. Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів при Раді національної безпеки і оборони України
<http://www.erriu.ukrtel.net/index.htm>.